

प्रवेश सं०

विषयः चरित्र शिल्प

क्रम सं०

चरित्र शिल्पली सैतु शर सङ्ग्रहः

ग्रन्थकार महो जि दीक्षितः

पत्र सं० १-२८

श्लोक सं०

अक्षर सं० (पंक्तौ) २४

पंक्ति सं० (पृष्ठे) ११

आकारः ८. ४५. ४

लिपिः देवनागरी

आधारः ५१.

वि० विवरणम् ५.

पं. १७७१

अ. ८१७०

पी० एस० यू० पी०—७७ एस० सी० ई०—१६५१—५०.०००

13884

५२

मि. ल. नि. ५२. ५९.

निस्थनीमेतुर्लिख्यते॥यथा॥ ॥

१

उभयसाधारणतीर्थविधिः प्रथमं सम्यगुच्यते॥ प्रयागादित्रयवि
धिः॥ पश्चादिसत्रसंग्रहः॥ यायाः काश्चिन्तीर्थयात्रामुनीन्द्रैः कृताः प्र
युक्ताश्चैह्यनुमोदिताश्च॥ तावद्द्वयं विधिं नत्करोति सुसंयुतो मुन
एण संनियुक्तः॥ ॥ १॥ इति ब्रह्मपुराणवचनात्॥ गुडसंनियुक्तस्य ब्रह्मवा
रिणे अधिकारः॥ ग्रहस्थस्य तु सपत्नीकस्यैवाधिकारः॥ ब्रह्मपुराणे
कलावैश्वोपाख्याने॥ यत्नो गुण्यतमो नार्यो वा सत्का प्रयाति हि
॥ तस्य पुण्यफलं सर्वद्वयं न बतितान्यथेति॥ विश्वरूपस्य पियज्ञा
धिकारेऽप्यथवा निवृत्ते रतिवचनादस्यैवाधिकारः॥ वचनमस्यापि
॥ कृणानित्री एषपाकस्य कुर्यात्तीर्थस्य सेवने॥ विधाय हस्तिनार्या
याः पुत्रे बुवि निधाय वेति कर्मोक्तेः॥ संन्यासिनोऽपि ग्रामैकरात्रवा

१

सिनोनगरे तीर्थं वपं वरात्रं वसंत इति कात्यायनोक्तेर्मुमुक्षुनि
स्तीर्थे गते द्विजैर्द्वैः॥ कार्यमिति काशीखंडात्र॥ सत्रियस्य यस्य
ब्राह्मणपुरः सरस्यैवाधिकारः॥ सर्वस्वनाशोऽप्यथवानपस्त
स ब्राह्मणानयत एव कुरुतेति॥ ब्रह्मपुराणान्तर्वाक्ये शूद्रयो
रपि॥ ब्राह्मणः सत्रियो वैश्यः शूद्रो वाराज सनमः॥ रवियोनिं व्रजे
सेते स्नानात्तीर्थं महात्मन इति॥ भारतवचनात्॥ मनुजपस्य
स्तीर्थयात्राप्रव्रज्यामंत्रसाधने॥ देवताराधने वेति स्त्रीशूद्रप
तनानिषद् इति॥ तद्विप्रसेवाविरोधेन निरंतरं तीर्थयात्रादिना
कार्यमित्येवंपरास्त्रियश्च नर्तुं शक्नुयात्त्यागेन तीर्थयात्रा निषे
धपरे॥ मात्राद्यस्थिते षु कामस्य सर्वस्य अपि॥ मातुः पितुः शो
मुकामनास्तथापि वति वचनात्॥ तस्मात्सर्वे वांतीर्थयात्राया
मधिकारः॥ इति पौर्वाश्रमी॥ न रूपं॥ प्रयतीर्थं फलानां तन्मया

२
 रणानि॥३॥ तीर्थप्राप्त्यप्रसंगेनस्नानंतीर्थसमाचरेत्तस्ना
 नजनफलमोप्नोतितीर्थयात्राकृतंननु॥प्रसंगेनवाणिज्यराजसे
 वादिभयचुपेधीनसि॥अर्द्धतीर्थफलंतस्ययःप्रसंगेनगच्छति॥
 षोडशोऽंशंमलमनेयपरार्थेनगच्छतीति॥परार्थेनवेतनंगहीले
 त्यर्थः॥प्रज्ञासखंडाव॥परान्नेनगच्छतीतिज्ञावः॥प्रज्ञासखंडे॥ पाठ्य
 यश्चान्यंकारयेच्छक्त्यातीर्थयात्रांतथेश्वर॥स्वकीयद्वययानाश्रयं
 तस्यपुण्यंवनुर्गुणं॥वसिष्ठनयनेत्वष्टगुणं॥तदुक्तंभारते॥नेता
 वत्त्वमर्थिस्तन्मनसातेनतेष्टगुणंफलमिति॥अथयानविशि
 षकृतंफलतारतम्यं॥गोयानेगोवधःप्रोक्तोहययानेतुनिःफलं
 ॥नरयानेतर्द्धस्यात्यज्ञातवनुर्गुणमिति॥मात्स्यकौर्मयोः २
 ॥वनुर्गुणमित्यत्रकृतेवनुर्गुणोधर्म इतिवनुगुणशब्दः पादा
 परपर्यायवनुर्गुणशब्दः॥तथाव॥पद्मागच्छतस्तत्फलंवनुर्गुणंवनु

श्ररणंपूर्णमितियावत्॥अत्रपद्मा मितिनिरूपानत्काभ्या
 मित्यर्थः॥तथावज्जावालि॥द्विजोऽजिनंतीर्थांशंहरेतोर्थफ
 लस्य॥यानमर्द्धवनुर्गुणंशंशत्रोपानहमेव॥तस्मादेतैर्वि
 हीनस्तुसर्वतीर्थफलंलभेत्तरति॥अयंवनिवेधःशक्यः॥
 तथावकौर्म॥नरयानंवाश्वतरीह्यादिसंहितोरप्रःतीर्थे
 यात्रास्वशक्तानांयानंदोषकरंनहीति॥शयत्रवनावेविना
 गमनमेवनसंज्ञवतिपद्मागमनासंज्ञवस्तत्रनौकागमनं
 नदोषाय॥तदुक्तं॥नौकायानमयान्तस्यादिति॥येषामप्यंग
 वंगादिदेशानांगमनंनिषिद्धंतत्रापितीर्थयात्रेदेशेनगमनेन
 दोषः॥अंगवंगकलिंगेषुसौराष्ट्रमगधेषु॥तीर्थयात्राविना
 यातःपुनःसंस्कारमर्हतीतिस्मरते॥इतियानविचारः॥यात्रा
 विशेष्टगुरुमोक्षादिकंनदोषाय॥तदुक्तं॥गोदावर्यंगयायां

त्रिंशती
सेतुसागे
मन्त्रोक्तिरी
३

श्रीशैले ग्रहणादये। सुरासुरगुरुणां बमौद्यदोषानविद्यते॥
वायुपुराणे॥ गद्यायां सर्वकालेषु पिउं दद्याद्दिधानतः अधि
मासे जन्मदिने अस्ते वगुरुकुरयोः। नस्तु कुर्यग्या आइति
हस्थे च ग्रहस्य ताविति। अथ आइस्य यात्रा पूर्व कृत्वा द्याय
यिन निषिद्धेत्याह। तथा। अधिमासे जन्मदिने अस्ते वगु
रुशुक्रमौ तीर्थयात्रा न कर्तव्या गद्या गोदा बरी विनेति॥
काशी मुद्रिश्य यातो सर्वसमय भुज॥ मंगले स
कलं वस्तुन किंचिद्विचारयेदिति॥ इति लक्ष्मि
श्रीतो मन्त्रस्मादे॥ तीर्थयात्रा चिकिर्षुः
प्राग्निध्यायोपाषाणं गृह॥ गतोऽत्र च पितृन् विप्रांस्तथा
नृशत्पाप्रपुत्र्यचो॥ कृतपारणको हृष्टा गच्छेन्नियम
प्लिकुपुन॥ आगत्या न्यर्च्य च पितृन् यथा कृतफलता

इत्येव॥ आगत्येति तीर्थयात्रा कृत्वा गृहं गते न पुनः आहुंका
र्यमित्यर्थ॥ आहुंकोपवासोत्तरदिने उपोष्य रजनी मेका प्रा
तर् आहुं विधाय चैति॥ उद्यतस्तु गयो वै तु आहुं कृत्वा ग
विधानं॥ विधाय कार्यं टीवेवं कृत्वा ग्रामं प्रदक्षिणो॥ ततो
ग्रामांतरं गत्वा आहुं शेषस्य भोजनं॥ ततः प्रतिदिनं गच्छेत्
ति गृहं विवर्जितवति॥ विष्णुपुराणवचनात्॥ आहुनं तरं
कार्यं टीकवे बोधिका र्प॥ केचित्तु गद्यामुपक्रमेण विधाना
दुपायो मेव विधिरित्याहुः॥ प्रयोगे तीर्थयात्रायां पितृना त्रय
योगात्॥ कथा नां भवनं कुपीदृष्टान विष्णुचोत्रेदिति॥ विष्णु
वचनात्॥ उपवासदिने आहुत्सर्वं भुञ्जन् मापि कार्यं केचित्तु

प्रायश्चित्तार्थं तीर्थयात्राप्रामेयं दमिस्याह ॥ कार्पटिकवेवेणा ती
र्थगमने तदित्याह ॥ आह ॥ अतीर्थ आह ॥ वेदमष्टादेयं तं नैवेद्यं तं
दशोदयं तं वास तं नैवेदनपावणी कार्या ॥ इदं ब्रह्म तं मां विषयकं आ
ह ॥ कुर्यात्तु सर्पिषेति ॥ विष्णुपुराणे तौ सार्धं वेति श्रीतीर्थयात्रा निर
पेक्षसाधनाद्यो धर्मादिति केचिह ॥ ब्रतप्रचुरमित्यन्ये ॥ ब्रतं
प्रधानद्रव्यकमिति तु स्मृतिर ॥ नाबलीमदनपरिजातकारा
दयः ॥ कार्पटिकवेवधारणां च गमनकाल एव न तु भोजनादि
काले ॥ इति केचित् भोजनादिकाले पीत्यन्ये ॥ ॥ श्री गण
नामो प्रतिनिवर्तेते ॥ तदंतं तस्य जीयितं ॥ तथा तीर्थं गच्छन् च
रेत्संभ्यास्ति स्वएकत्र मानकं ॥ नास्नातीनाभुञ्चि गच्छेन्ननुका
लीर्ययात्रा ॥ अहो नावतम ॥ ॥ ॥

नचसूतकी। अनेनराशौकतमाध्याह्निकेनतस्मात्श्रवत
निस्यैरेणानंतव्यमित्युक्तंननति॥ अशुचिमुखपुरीषं
वाकलाकृतंशौचः। चांशोदक्यादिस्यर्शस्नानौचमनादि
निमित्तेसतिश्रवतस्नानौचमनादिश्रवमतप्रद। प्रशान्
तेदेवमात्राविबोद्धुपयजेषुप्रकृतेषुचातुस्त्रयेषुचस्त्रे
षुस्पृष्टास्पृष्टिर्नदुष्यति॥ चरुपतिश्च तीर्थविवाहेषा
त्रापांसं ग्रासेदेशांस्त्रये। नगरं ग्रामं दोहचंष्टास्पृष्टिर्न
दुष्यतीति। एतच्च ग्राहमेनेनस्पृष्टइतिज्ञानं नास्ति तद्विषय
कमितिमदनपारिजातः॥ अन्येननिर्गर्ह्यस्पर्शेदेवप्रजा
यात्रादिमात्रकायेदोषभावः। तोजनादौतुस्नानव्यति
रेकेणानेनशुचितेत्याहुः। नचसूतकीतिनाशौचनानामै

४

प्रायश्चित्तार्थं तीर्थयात्राप्रामेयेदमित्याहुः॥ कार्यटिकवेष्टेण ती
 र्थगमने तदित्याहुः॥ अत्र तीर्थयात्रादयं देवमदेयं तं नैवेद्यं तं द्वा ४
 दशोदयं तं याम ते नैवेदनं यावत्तीर्थायाः। इदं ब्रह्म तमात्रं विषयकं आ
 हुं कुर्यात्तु सर्वमिति। विष्णुपुराणे तैः सर्वमिति तीर्थाया निर
 चक्षसाधनबोधनादिति केचित्। इत प्रचुरमित्यन्ये॥ इत
 प्रधानद्वयकमिति तु स्मृतं तत्तावत्कीमदनपरिजातकारा
 दयः। कार्यटिकवेष्टेण आरणां च गमनं काल एव न तु ज्ञातनादि
 कालेऽपि तिनैवेति जनादिकालेऽपि तु न्ये॥ १॥ तीर्था गम
 नं ॥ १॥ अत्र तीर्थायां न ॥ १॥ ना ॥ १॥ संप्रस्थितं ४
 नासौ प्रतिनिधयेति तदंतं तत्प्राप्तं तत्प्राप्तं तीर्थं गच्छन् च
 रत्संस्थास्ति स्वरूपकं मानकं नास्तीति नाशुचिर्गोष्ठं ननु को
 तीर्थयात्रां ब्राह्मणान्वावमन्यते।

न च सत्कीर्त्तनेन रात्रौ कृतमाध्याह्निकेन तस्मात्तथा कृत
 नित्यं क्रियेतां गंतव्यमित्युक्तं न च तत्॥ अशुचि मूत्रपुरीष
 वाकृत्वाकृतं शौचं। चांशुलोदकादिस्पृशं स्नानं च मनादि
 निमित्तैः सति अकृतस्नानां च मनादिश्च। मत्प्रदं। च शान्
 ने। देवयात्राविवाहेषु यज्ञेषु प्रकृतेषु चाउत्सवेषु च सर्वे
 पुस्पृष्टास्पृष्टिर्न दुष्यति॥ बह्वर्थातिष्ठा तीर्थे विवाहे या
 त्रायां स्नाने देशे ब्रह्मणे। नगरं ग्रामं दोहं च पुस्पृष्टास्पृष्टिर्न
 दुष्यतीति। एतच्च त्राहमनेन स्पृष्टं इति ज्ञानं नास्ति तद्विषय
 कमिति मदनपरिजातं॥ अन्ये तानि तीर्थं स्पृशं देवपूजा
 यात्रादिमात्रकाये दोषभावः। नो जनादौ तु स्नानं व्यति
 रेकेणानेन शुचितेत्याहुः। न च सत्कीर्त्तित्वांशौ च मानं

ये

निसर्घः। यत्तु प्रारब्धं सतकं नास्तीति। तत्सर्गगणितं तदादिमा
त्रविषयं व्रतं यज्ञविवाहेषु आदौ होमैर्चनेन जपे। प्रारब्धसतकं
न स्याद नारब्धं तु सतकमिति। विष्णुना अतएव प्रार
जो वरदाय ज्ञेयं संकल्प्यो व्रतसंज्ञोः॥ नोदीमुखं विवाहो दो
आदौ पाकपरिक्रियेति तावान्मात्रविषय एवाहं नो विष्णुनो
कौपिवाक्ये। अन्ये तु यत्रैतरेत्येणानुष्ठानं बोधितं मांसोप
यासोदोतद्विषयमिदं। न च तीर्थयात्रायामेव तैर्येणानुष्ठाने॥
तस्मान्नुपैतन्नो प्रारब्धसतकं नावानेतद्विषयः॥ अतएव सत
स्त्रजो जनादौ सतकं सर्वे साह॥ उजमत्रापि यात्रामध्ये सत
के सत्यावोचकालं तत्रैव परिकल्प्य श्रद्धां शसां गृह्यदिति सि
द्धं॥ प॥ विशाहदुर्गपुत्रेषु यात्रायामतीर्थं कर्मणि। न तत्र
सतकं तत्र कर्म यज्ञादिका क्रियेदिति पेठीनालं च न

२५

५

तन्मागैवैषम्यादिना गत्यंतरा नो वे सति तीर्थयात्रा मांशोना
स्तीत्येव परं। अनेपेव दिशारजस्य लास्त्री चत्वारि दिना न्यति
बाह्यपंचमेहि व्रजे तदैवेकमर्गाणिपि अचपंचमेहनिभु
ध्यतिति बचनात्। यात्रायं कश्चिदेव कर्मत्वादेतरा तीर्थीत
रप्राप्तास्तान आदौ श्रावणके। उपायासक्षोरतु उँस्य ती
र्थे एवेतिकेचित्। तीर्थयात्रायै चलिता यदि देवा सराव
त्तस्तदा विशेषा गहउपुरा एतदिति॥ तीर्थं चलितापः
कोपि पुनरायातिवे गृह॥ अनुशातः शुभे विप्रे प्रायश्चि
ते समाचरेदिति। संकल्प बाधक निमित्तकमिति ज्ञायः॥
॥ तपः यात्रेण यस्तीर्थं समुत्तान् लाव्रज नन कुर्वे कृतो॥ शने॥
चोक्षिपेदरा ले तु अपीणामउले व्रजेत॥ अनशने मासा
पनासादि रूपोपवासव्रते च कृत इति चकारोप्याहार्यः॥

२५

शने॥

निम्नः

द्विविधस्याप्यंतराले मृतस्य अधिक लोक प्राप्तिर्नवतीत्यर्थः
यथा तु अंतरा कर्मनाशानामनदीपतिता तदा तत्र जलस्य जीव
धानजनयतीति अत्राथागतं त्रयं कर्मनाशाजलस्य जीवकरतो
याविलंबेन तत्र गोडकी बाहतरणासु न संस्कारमर्हतीति
बननात् प्राप्य करतो याजलस्य जीवकर्मनाशाविलंबे
नादिति पठंति । तत्र करतो मां कुरंगे च त्रिपुरे चोपाधितो नरः
अश्वमेधमवाप्नोति विगाह्य प्रपतः भुञ्जि रिति
यत्राकर्तुं शक्नोतीति ब्रह्मचर्ये तीर्था
निगद्यतानि सुमनसौ ब्रह्मचरिण्यतिस्मृते
॥ ३ ॥ यानानि पीरस्य ज्ञानास्य पद
चरे नरैः ॥ लुठिवा लोहं नीचैः कसाकार्ये ठिकां कृति ॥ लोठ
नी लुठि वेति स्पष्टं गं प्रणम्य सर्पः ॥ अष्टादश्यां पञ्चा

तीर्थआद्रोषजो जनमपि संजवति । द्वितीयेतु आद्रोषस्य तु आ
 द्वाणं क्लोपवास एकादश्यादिनरा ॥ अथ ॥ पुनरुक्तं देव
 लः ॥ पुनरुक्तं देव लः ॥ पुनरुक्तं देव लः ॥ पुनरुक्तं देव लः ॥
 शांते विरजं गमां ॥ विरजमुत्कलप्रदेशं ॥ यत्र धर्मराजनामा
 सुरनामो विरजादिस्थापीति ॥ १५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 लापारसं विरजमि सादिपुराणा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 धरंगमा मिति पाठः ॥ न चास्य प्रयोगो न पतं कुर्मोदित्यादि न च
 नातेरेभिश्चोपपत्तं स्कारश्च तुर्हीकरणनादिति वाच्यं ॥ स
 र्वं तीर्थेष्विति सामान्यविधेः सर्वशब्दबहुवचनं न लादशो
 षपरतायाः स्यष्टलादुपसंहारात् सत्त्वात् ॥ प्रपा ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 पश्य ॥ सामान्यविधिरस्यष्टः संहिये तविशेषा इति ॥

इदं कथं उक्तं दशमासादि नंतरं पुनस्तीर्थे प्राप्तिं कर्तव्यं ॥ संवत्सरे द्विमासो
 न एव स्तीर्थं जेतुं इति ॥ पुनरुक्तं देव लः ॥ पुनरुक्तं देव लः ॥ पुनरुक्तं देव लः ॥
 एता ॥ दशमासांतरप्रागवश्यं कार्यं ॥ अंतरा तु फलेष्टा पातवति ॥ न
 तु नियम इति ॥ यत्नेनेत्यस्यार्थः ॥ प्रयोगः ॥ वि० ॥ ब० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 संकल्पश्च वपनं कार्यं विध्यति वपनं करिष्यति वा ॥ न तु वपनं
 करिष्यति ॥ वपनं नाति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 द्वावपनं योजनकारयेत् इति वचनात्वरसाञ्जितिकेचित् ॥ बहवस्तु
 केशवियोगसंविधानरूपस्य स्वकर्तृकत्वे बाध्यता ज्ञाता ॥ पा
 निका निच पापानि ब्रह्महत्यासमानि च ॥ केशानां श्रित्यतिष्ठं
 तितस्मात्केशान् च पाप्यहं ॥ इति मंत्रं जप्तिं गात्रवपनं करिष्यति
 वसंकल्प इति ॥ इदं वपनं केशाश्च कर्मणा कार्यं ॥ गत्वा

स्नानं प्रकुर्वीत वपनं तदनंतरं श्वेपलेनांश्च स्मश्रुणा नखानि च
 निर्वृतेषु तदिति । अन्ये ते तद्वचनस्य
 वपनमात्रविध्यापक्तत्वात् क्रमस्यापि विधानेन गौरवात्पुनरेदं प्रसंगा
 आदिबोधेयं कुर्वत इत्यादिनां केशप्रथमवपनानि दापूर्वकस्य
 आदिवपनप्रसंसायाप्यपस्तवानोऽश्वतोप्रतीतेऽश्वश्मश्वकूर्व
 योऽश्वो वपनमिष्याह । तत्राप्युदकसंस्थायैदं क्षिणस्मश्रुवपन
 मादौऽपि त्रिदिशो तुर्दक्षिणसंस्थत्वात् । वामश्मश्रुवपनमादावि
 ति वपनप्रकारश्चापि त्रयोऽङ्गुलः प्राङ्मुखो वा वपनं कारये
 लुब्धीः केशश्मश्रुलोमनखात्पुदकसंस्थानि वा पयोदिति । तत्रय
 तिनिकेशोपस्थत्रिखावर्जं मृतुसंधिषुऽप्यपयोदिति मृतुसं
 धिष्वेवेति परिसंख्यानात् । मृतुसंधिभ्यतिरिक्तकाले तीर्थ

प्राप्तावपनं कार्यं । यतिशिष्टानामी चोराप्येव मेवाऽऽहिताग्निस्त
 पर्वयति रिक्तकालेऽपि तीर्थनिमित्तकं मुंडनं कार्यं । एतस्य नैमित्तिकतया
 पित्रादिमरणानि मित्तकं मुंडनं सर्वनिषमानावादावाराद्य जीवस्थितं
 कनापि तीर्थं मुंडनं कार्यं । यिना तीर्थं यिना यज्ञं माता पित्रोऽपि यिना ।
 योवापयति लोमानि स पुत्रं प्रतिष्ठात इति वचनात् । तत्रापि तीर्थी
 तरेऽग्रघ्याश्रयामेव । प्रयोगः प्रायश्चित्तं हि तीर्थे च
 मुंडनं निषिद्धं कालेऽपि कार्यं निषिद्धं येषु च दृग्गोप्येऽपि तीर्थेऽप्य
 रसोऽपि चोरेषु रात्रौ पत्रिताह्न्यतीपातः रिक्ताश्च मृतुधीनं वमीचतुर्दश
 नशुद्धितीयासप्तमीद्वादश्याः । षष्ठ्या मां पूर्णिमायां चतुर्द
 श्यष्टमी तथा । आसुसंनिहतं पापांश्चिबुतेनेनोऽसुराः ।
 नक्षीरानकुर्वीत यस्मिन् पातोनेन वृक्षेन पाष्ठपदयोः कार्यं ने
 वाग्नेये च नारतादाउरोऽप्युतुसर्वेषु प्रसरो च विवर्जयेत् । कु

७
 जे कर्कट के वैवकात्यामांकारु के रवोरो मखंड गहस्य स्यपि
 तं प्रासयते युजान विनाहमो जी चडा सुवर्ष मई तद
 धर्कं अतर्वल्या च जायायां नेष्यते के शनापिनमिसादि॥
 तच्च पश्य नधि
 शेष विपरीत प्रवासा हादिन कार्ये॥ प्रत्यावृत्तोद
 कस्तानवर्ज्यन घांदि जाति शिरिति॥ अस्य गंगा यामपवादः॥
 प्रतिश्रुतोर जो या गोर घ्या जलनिबधाने गंगायां न प्र
 दुष्यति सा हि धर्मद्वय स्वयमिति॥ निषधोतरमिति॥
 ज्ञान्मलीति चितीनि बकरं जाश्च हरीतकी॥ कोविदारकी
 पिथार्क बंद्यै रउ शिगवा ज्ञान्मश्च खदिरश्चैव स्तान्म
 या सुवर्जयेत्॥ वदरी च निजीत कीति पाठांतरं॥ यश्च

रात्रि संख्यादिषु निषेधाः सोर्ध्वकस्मिन् तीर्थप्राप्तौ न प्रवर्त
 ते॥ तदहह॥ ग्रहणावाह संक्रांति यात्रा तु
 प्रसवे सुबास्नाने नैमित्तिके जेयं रात्रावपि तदिष्यत इति॥
 एतं ज्ञां घाल्य प्रहरदय विषयो महानिजा तु विज्ञेयामध्य
 स्पर्शप्रदयो प्रदोष पश्चिमो दिनवत् स्नानमाचरेत् इति परा
 शरोक्तैरिति कचित्॥ योऽपि योऽपि योऽपि योऽपि योऽपि
 मातरपितरजायां तत्र सुहृदयंगुरा॥ यमुदिनी च जेत
 अप्रमोशल जेत स॥ स्मृतिर्यतो॥ दशमोऽपि जेत स
 इति पाठः॥ योऽपि योऽपि योऽपि योऽपि योऽपि योऽपि
 मज्जुपेत् मज्जयेच्च यमुदिश्य सोऽपि नागफलं लजेत्॥ तत्र

कुत्रोसिकुत्रापुत्रोसिब्राह्मणानिर्मितस्वयं। लयिस्तोते च
 सुस्तोतोयस्यदग्धिबंधनमिति॥ कुत्राप्रतिकृतः कुत्राप्रतिमे
 वकार्येत्येकेग्रंथिबंधनमितिप्रचलितं। तन्नामग्रंथिबंधन
 मात्रंप्रतिकृतस्त्वितिपरः॥ प्रतिकृ
 तित्वापनंचजीवतामेवोद्देशेनकार्यं। मृतानांतुतर्पणश्चाद्वा
 दिफलनास्त्वमेवोपातुः॥ प्रवाहानिमुख्यम
 ज्ञेयं। यः प्रवहतिवै। स्थावरेषु च सर्वेषु आदि स्यादिमुख्य
 स्त्विति॥ अथ नमो देवदेवाय शिति
 कंठापदेडिते रुद्राय चापहस्ताय चक्रिणे च ध्वजेन मः। स्तर
 स्वती च गायत्री देवमाता गीयसी॥ स्त्रिया गीतं च त्र
 तीर्थपापप्रनाशिनी॥ सर्वजानेन तीर्थजातं श्रय उदाहृतः॥

नेवप्रमेय

इत्युच्चार्यनमस्कृत्वा स्नानं कुर्याद्यथाविधि॥ यद्वा॥ सागरस्यतुः
 निःश्वाप्तो दंष्ट्रहस्तो सुरांतकः॥ जगत्त्रिभुजगन्धर्वाभिर्लोच
 रेश्वरः। तौ स्थावरेषु महाकायकल्पांतदहनोपमा। नेरवायनमस्त
 म्येअनुज्ञां दातुमर्हसि। इमं मंत्रं समुच्चार्य तीर्थस्नानं समाचरेत्
 । अन्यथा तत्फलस्याईतीर्ष्येणैवैविधुः। इति स्नानविधिः
 अथ तर्पणं तद्वाहो स्वशरीरानुसारेण स्नानांगं कृत्वा
 पश्चात्तथैव देववितर्पणं कृत्वा आहूत्या गेवयिनृणां मयिकार्यं
 तत्र तर्पणकर्मः आहोपिता तथा माता सा पत्न्य जननी तथा।
 मातामहाः सपत्नीका आत्मपत्नी तदंतरं। सुतभ्रातृपितृव्याश्च
 मातुनाश्च सपत्निकाः। दुहिता वसपत्नीका स्वसा प्रोकाहो हि
 यो नाग्निनेयकः। पितृसामातृसखिभुतो गुरिक्थदः। रिक्थ
 बंधनं। एतेस्य पितरस्तीर्थतर्पणं च महालय इति पिनेति पि

वादित्रयमित्यर्थः॥ एवं मातेत्यत्रापि। एवं सर्वान्यत्वं तर्पयेत्तति
 १। लंजनि सर्वेभ्योदद्योत्। ततो मंत्रावापनीये आब्रह्मस्तं न
 पर्यंतं देवार्थिपितृमानवाः। तर्पणं पितरः सर्वे मातृमातामहादयः।
 २। अतीतकुलकोटीनां सप्तर्षीपानिवासिनां। आब्रह्म सुवनाक्षोका
 निदमस्ततिलोदकं। पूर्वोक्तसकलतर्पणशक्तौ तु आब्रह्मक्षेत्र्या
 ३। दिनौ च श्लोकद्वयात् सकल मंत्रेण सकृदति लान्द्रीन जलो जत
 न्दद्यात्। अत्र प्रत्यंजलो मंत्रादतिः संध्या र्थं न दित्येकं। अन्ये तु
 बुध्निति शतप्रसयेन समासेन कालतावगमात्। पुवासुवा
 सा इति वाक्ये यमासानुवादितया करणत्वाभावात् सरूदेवमंत्रं
 पठन् अंजलिं दद्यादित्याहुः। यच्च तर्पणे तिलनिषेधः। गार्ग्यः
 भानौ जौ मे त्रयोदश्यां नंदाभगु मद्या सुय पिंडदानं महास्नानं
 न कुर्यात्तिलतर्पणमिति। मरौ विः संध्यायोरविबारे बगर्हः

तथा

जन्मदिनेष्वया। भस्सु पुत्रकलत्रार्थं न कुर्यात्तिलतर्पणं। पक्षयोस्त
 भयोरान्नसप्तम्योनिशिसंध्यायोः। विद्यापुत्रकलत्रार्थं तिलान्नं
 प्रसुवर्जयेदिति। स्मृत्यर्थे सारे विवाहे चोपनयने चोत्तरे सति
 यथाक्रमं वर्षमर्द्धतदर्थं विनेत्येके तिलतर्पणं। हृदौ सस्यावत
 आसिनेत्याहुस्तिलतर्पणमिति। अये तीर्थतर्पणेन प्रवर्तते।
 तीर्थेति धिक्विशेव वगंगायां प्रेतपक्षके। निषिद्धेऽपि दिने कुर्यात्त
 र्पणं तिलमिश्रितमिति वचनात्। विभवयापिते तीर्थतर्पणं कार्यं
 तर्पणं प्रत्यहं कार्यं न च कुशतिलोदके। तस्य तु स्तस्य तुश्चापि
 नाम गात्रादि पूर्वकमिति स्कांदोक्तः। तीर्थेने भित्तिकतया सु
 तरांतदधिकारात्। रुदेव पुत्रपौत्राभावविषयकमिति मदन
 पारिजातकारादयः। संध्यासिनो तु तर्पणं न कार्यं। न कुर्यात्तर्पणं

मिसुः आइविंजेदकक्रियामिति स्मृतेः॥ इति तीर्थतर्पणविधिः
 अथ नदीनारजोदोषाः व्याघ्रापादः सिंहकर्कटयोर्मध्ये सर्वा
 नद्यो रजस्वलाः॥ तासु स्नानं न कुर्यात् तीर्थं न यित्वा समुद्रगामिनि न वि
 श्योत्ते॥ आदौ तु कर्कटे देवि महानद्यो रजस्वलाः॥ त्रिदिनं नुवतु ये हि
 शुद्धास्युं त्रिङ्गवीयथा महानद्यश्च ब्रह्मपुराणे॥ गोदावरी भीमरूपी
 तु गङ्गा यवेलिका॥ तापी पयोघ्नी विंध्यस्पदक्षिणानुप्रकीर्तिताः॥
 भागीरथी नर्मदा वयमुना यसरस्वती॥ विशोका वक्षितस्ताव विं
 धस्योत्तरतः स्थिताः॥ द्वादशैतामहानद्यो देवर्षिद्वे त्रसंभवा इति
 अल्पनदीषु तु अगस्त्योदयाकधिरजस्वला त्वमुक्तं माह्ये
 यावन्तो देति नगवान् दक्षिणाशा विनृषणो॥ तावद्भजो वहानद्यः
 करतोयां प्रकीर्तिताः इति करतोयाः स्वल्पतोयाः गङ्गादिविषयतुः

देवताः॥ गङ्गा यमुना चैव प्रुशजाता सरस्वती रजसानाभिभूये
 ते यथा येन दसंजिताः॥ शोणः सिंधुर्हिरण्यारव्यं कोकलोहितघृष्ट
 राः॥ शतद्रुश्च नदाः सप्तपावनाः परिकीर्तिताः॥ अयं नारजोदोषस्तीर
 वासिनां नास्ति तदुक्तं निगमे ननु तत्तीरवासिनामिति योग्या
 ज्ञवल्काः॥ अजागोर्महिषी चैव ब्राह्मणी च प्रसक्तिका नमेन
 बोदकं चैव दशरात्रेण शुध्यतीति नूतनरवानितकृपाद्युदकं न
 बोदकं॥ वसिष्ठः॥ उपाकर्मणि बोसर्गप्रेतस्नाने तथैव वा चंद्रसूर्य
 ग्रहे चैव नारजोदोषो न विधत्ते॥ इति नदी रजोदोषविचारः
 अथ तीर्थश्चाङ्गं ब्रह्मपुराणे परकीर्णग्रहयस्तु स्नान्पितृस्तर्प
 ये ज्ञानः॥ तद्भूमिः स्वामिनस्तस्य हरंति पितरो वलात्॥ अथ जागंत
 तस्तेभ्यो दद्यान्मल्पं बजीवितं॥ अत्र परगहादयो निषिद्धा ननु
 तीर्थदयस्तेषामस्वामिकस्तात्॥ तदुक्तं कौर्म वनानि गिरयो नद्य

स्तीर्थान्यायतनानि च। देवरायाताश्वगन्तश्वनस्वामीतेषु विद्यते। ग
 त्तिः अकृत्रिमाक्षेत्रविशेषाः। ब्रह्मयोन्या इयः भारते भुक्तो वाप्यथवा
 भुक्तो रात्रावहनिर्धैरा। न कालनियमो ह्यस्ति गंगं प्राप्य सरिद्रामि
 ति। तीर्थे कालविशेषो नारदेनोक्तः। सर्वकाले थवा काले शुविर्वाप्य
 थवा शुनिरिति। अशुविराशौ च न युक्तोपि। तथा च पेठिनसिः। वि
 वाहये दुर्गयज्ञेषु यात्रायां तीर्थकर्मणि। न तत्र सततकृतं इत्थं कर्म यज्ञो
 दिकारयेदिति। इदं च आमहेमश्चाद्विषयः। अत्र आहं नुरात्रिसं
 धयोर्भुक्तवतश्च तीर्थप्राप्तौ द्वितीयदिने। आशौ च नु तीर्थप्राप्ता
 वाशौ बीपगमे। मलमासे तीर्थयात्रौ तदा आहं रुक्मा शुद्धमासे
 पुनः क्रूर्यै। योगादिकं मासिकं च आहं वा परपक्षिकं। मन्वादिकं च
 तैर्ध्रिक् च कुर्यान्मासद्वयं पिबति। स्मृतिर्नं दिका लिखितं च नाना। अ
 वा परपक्षिकं प्रतिमासे रूपा पक्ष आहं। न तु महानय आहं। तस्यते

न त्रिबेधात्। त्वोदे। न पराहं सोऽन्यस्तीर्थे ह्यनार्थो भोज्य एव न। एतच्च
 ईहं ब्राह्मणालाभे वेदितव्यं। न चागुणैर्न परीक्षेत। पातिताद्यैर्त्ये
 तद्देवयुक्तस्तु परिरुत्तं च एवेति स्मृतिरत्नावलीकारः।
 अथ तीर्थ आहं निषिद्धानि। देवीपुराणे आहं च तत्र कर्त
 ये मर्ध्यं वाहनवर्जितमिति। तथा अर्घ्यमावाहनं च
 वद्विज्ञां गुणनिवेशनं। तस्मिन् प्रज्ञं च विकिरंतीर्थ आहं विवर्ज
 यत। तथा नावाहनदिग्बंधो न दोषो दृष्टिर्न नवः। सकारुण्येन
 कर्त्तव्यं तीर्थ आहं विवक्षणे। न विष्य आवाहनं विशिष्टं
 श्रुतत्रतेषां न विद्यते इति। अग्नौ करणमपि तीर्थ आहं न का
 र्यमिति स्मृतिः। रत्नावल्यां अयं वार्यादिनिषेधस्तीर्थ
 प्राप्तिनिमित्तक एष आहं। तनुदधिकरणक आहं मात्रे हो दादपि
 या

तथा अयनद्वितये आर्द्धविषुवद्वितये तथा। संक्रांतिषुषुव
 कर्त्तव्यं पिंडनिर्बण्णादतेति संक्रांतिदिनिमित्तक एव पिंडनिर्ब
 ण्णो न तु वार्षिके तद्वत् तदुक्तं न तत्रान्वयनिमित्तक एव पितृयज्ञो
 पिंडप्रदानं न वेदिति विष्णुः मातामहानामप्येवं आर्द्धकुर्याद्वि
 वक्षणाः। मंत्रो ह न यथा न्यायं शेषाणां मंत्रवर्जितमिति हन्या
 यश्च न दैरुक्तः। मुरव्यदृष्टार्थना स्वार्थसमवेतार्थवादिभिः
 प्रयुक्ताः प्रकृतौ मंत्रागताः कार्यातिदेशतः। विकारेषु निषिद्धो
 हाकार्यपिन्नेषु पंचधा। अर्थान्तरेषु पर्यार्थद्वारेण हं व्रजंति न
 इति पंचधा कार्यापत्तिस्तु प्रत्यक्षविधिना नानावेविधा
 नेन विकारतः। स्वशाब्दो निषेधानुवादात्तत्कार्यकारणेति।

एवं वपित न ह विषेऽर्द्धस्य त्रपित शब्दस्य समवेतार्थत्वा
 दर्थान्तरे प्रयोगाभावाद्गोहः। पितृशब्दे हि द्वैतार्थः। जनकवाः। ध
 योऽस्यिं। जीकरणात् आर्द्धजनितपितृभावोपाधिना स्त्रीषु
 ससाधारणः। प्रेतपितृत्वमापन्ने सपिंडीकरणे रजः। इति
 विष्णुस्मृतेः। सुंधंतां पितर इत्यत्र न्यायादहः। अत्र हि प्रवे
 क्षोपाधिना पितृपदप्रवृत्तौ सुंधंतां पितामहाः। सुंधंतां प्रपि
 तामहा इति मंत्रद्वयपाठे नैवैकः स्यात्। अतो जनकलोपा
 धिनैव प्रवृत्तिः। तेन विरुद्धौ मातृमातामहादिश्चादौ अर्थो
 तरेणादहः। सोऽपि प्रातिपदिकमात्रस्यैव वृद्धवचनं उप्र
 कृतावेकस्मिन् पितर्यसमवेतामिति नोहः। ततश्च सुंधंतां
 मातरः सुंधंतां मातामही इत्युच्यते। ह्याः एवं पितामह्या

दावपि। शेषाणां मंत्रवर्जितमिति। विष्णुवचनस्यायम
 र्थः। शेषाणामितिकर्त्तरिष्यथी। ततश्चवर्णशेषाणां शृङ्ग
 णांतन्त्यानांमनुरूपनी। तानां स्त्रीणां च कर्त्तव्यं आर्द्रं नैरमंत्र
 कं कार्यमित्यर्थः। बराहपुराणे। अयमेवविधिः। प्रोक्तः। शृङ्गाणां
 मंत्रवर्जितः। अमंत्रवत्पुनश्च इत्यविशेषः। मंत्रेणागृह्यतइति। गृ
 ह्यतेसंबध्यतइत्यर्थः। अस्याश्चपरिभाष्यत्वेनप्रकरणानिम
 म्यतयाशृङ्गस्यस्नानदानावपिविधेरांमंत्रः पठनीयइति
 शालपाणिः। अत्रामंत्रकानितिबौद्धिकमंत्रस्येवप्रतिषेधः।
 तीर्थआर्द्रवविश्वेदेवौधुरिलोवनौ यदाकाम्य
 प्रयोगः नित्यप्रयोगेणुपसरवाश्चिवेव
 इतितीर्थआर्द्रविहितनिषिद्धविचारः

अथ। मंत्रवर्जितः। मंत्रः। सुमंत्रः। तीर्थआर्द्रप्रकर्षी
 तपक्वान्नेनविशेषतः। आमान्नेनहिरण्येनकंदमूलफलैर
 पीति॥ अत्रान्नाद्युपु। उत्तरोत्तरंखनुकल्पइतिमहन्त
 पारिजातदिवादासादयः। स्मृतिरत्नावलीकारादयस्तु। अ
 ह्नेतीर्थआर्द्रचामआर्द्रवामुख्यं। सदेवहिजलांतेशामआर्द्रं
 प्रवक्षतइतिवचनात्। पाकआर्द्रंनप्रवत्येवेत्याहुः। अन्येन
 तीर्थजलसमीपेयेदामेनहेत्वावा। जलांतेशित्युक्तेः। गृहेत्वे
 न्नैवपक्वान्नेनविशेषतः। इतिवचनादित्याहुः। शृङ्गालामे
 नेवमदाकार्यः। सदाचैवतुशृङ्गाणामाप्रआर्द्रविदुर्बुधाः। इति
 सुमंत्रः। आमयार्द्रवविशेषः स्मर्यते। आमंदइतिवेदाजत्र
 नात्तद्विगुणंभवेत्। त्रिगुणं चतुर्गुणंवापिनलकगुणमप्येतत्।

अन्नाम्युरुवाहारादिसर्थः॥ अत्रोत्तरोत्तरपक्षो मुखः॥ हिर
 एयंत एगुणं वतुर्गुणं द्विगुणं वा॥ अशक्तौ तु सममप्यामहेम
 वादेयं॥ उग्राना॥ आमश्चाइयदाकुर्याद्विधितः॥ आइकृतथा॥
 हस्तेनैकराणं कुर्याद्वाह्येण स्याद्विभानतः॥ तथा॥ ॥ दद्याच्च त
 द्विजातिभ्यश्च तं वा॥ अतमेव वा॥ तेनाग्नौ करणं कुर्यात्सिंजं से
 नैव निर्वपेत्॥ अतः विंशतिं॥ आमश्चाइयदाकुर्यात्सिंजं द
 नं कथं भवेत्॥ गृहपाकासमुद्रसक्तुभिः पायसेन वा॥ पिंडं द
 नं भवतीति शेषः॥ आमगृहपाकसक्तुपायसानां विकल्पः॥ आ
 मश्चाइयजो जनसंबंधा अपोशानादयानुप्रप्रयोजना निर्वर्तते॥
 रूप्याले अथ द्यातवत्॥ तदुक्तं॥ तत्प्रप्रश्नो वगाहश्च युष्मद्विप्रो य
 यासुरवः॥ आमश्चाइयजो नैतदापोशानं वपं वमः॥ अथ वगाहश्च

गुह्यनिवेशनं॥ हेमश्चाइयं पिंडं निश्चितिरिति दिवो वा सः॥ स्मृत्यर्थ
 सारे तु विंशत्यः॥ आमश्चाइयं वेद्यो विन्मंत्राणां महो न भति॥ तथा
 मता॥ ॥ आवाहने स्वधाकारे मंत्राकुर्याद्विसर्जने॥ अन्यकर्म
 एतन्मह्यस्युरामश्चाइविधिः स्मृतः॥ आवाहने पितृहविष्ये अन्न
 वेदति मंत्रे॥ अन्नवेदति पदस्थाने स्वीकर्तव्य इति पदो हः॥ स्वधा
 कारे नमो वः पितर इषे इति पदं आमो य इति पदो हः॥ विसर्जने वाजे
 वाजेति मंत्रं तत्प्रायातेत्यत्र तत्प्राइति कृत्प्रत्ययस्थाने तत्प्यतेति पदो
 हः॥ यद्यपि पयति वा एतदवोक्षरे पदे न रभ्य हतीति कृत्प्रत्ययहो निषि
 इस्तथापि वचनाद्दहः॥ यदा ब्राह्मणा बहवो न लभ्यंते तदेकनापि
 श्राद्धं कार्यं॥ अन्नामोषादिजाभावे तीर्थं न पेमहा लये॥ एकस्मै दीय
 तेवानंद दद्यात्सिंजं न एतच्छ्रुत्य कुर्यादिति वचनात्॥ यदा त्वेकोऽपि न ल
 भ्यते तदा दर्भं बवोपरि श्राद्धं कार्यं॥ विप्रानां वरिषं लं कृत्वा पितृयज्ञे वि

धिन्नः। निधायवादनवदानासनेषु समाहितः। प्रेषानुप्रेषसंगुक्ते
 सर्वप्रववदावरेदिति। आद्वेसंपन्नं सुसंपन्नमिति श्रुतिवन्ननेस्व
 यमेववदेदित्यर्थः। आमहेमपक्षयोस्तु आद्वेनिर्युक्तालातेरवा
 लणायतनद्वयदद्यात्। यनु आद्वेप्रशक्तसन्निपिंडदानमात्रे
 कुर्यात्। तथादेवलः। पिंडमात्रं प्रदानव्यमभावेद्वयविप्रयोगिति
 पिंडद्वयादिदेवीपुण्ये। संकुञ्जिः पिंडदानं वसंयावेः पाप
 सेनवा॥ कर्त्तव्यमपि निःशक्तं पिण्याकेनेगुदेनवा। गुडेनेति पा
 णंतरे। संयावोगोद्यमविकारः पिण्याकस्तेलकल्कः इगुदेता
 पसतनुफलं। अत्र पूर्वशक्तिनेउत्तरान्तरं ग्राह्यमित्याहुः। पिंड
 प्रमाणं महोगिरसः। कपित्थविल्वमात्रान्वापिंडान्दद्याद्दि
 धानतः। कुकुरां उप्रमाणान्वाकेषां वामलकेः समानावदरेण स
 मान्वापि दद्याद्वा। इह समन्वितः। तीर्थं आद्वेवपिंडाजनेप्रक्षेप

एववः प्रतिपत्तिः। तीर्थं आद्वेसरापिंडान्धिषेत्तीर्थेऽमाहितः। इति
 वचनात्। पिंडदानेप्यशक्तस्तु निलतर्पणमात्रं कुर्यात्। तिलैः सप्ता
 द्भिर्वपि समवेताजलोज्ज्वलितं इति वचनात्। तदयं संक्षेपः। शक्तेन
 तर्पणं आद्वपिंडदानानित्रीण्यपिकार्याणि। अशक्तेन तर्पणं पिंडो
 अशक्ततरेण तर्पणमात्रमिति। कात्यायनः। द्विवस्त्रनिमित्तानि
 कार्याणि मिन्नोत्पत्तिनुक्रममिति। तथा चैकस्मिन्नपि दिने क्रमेण
 नेकतीर्थं प्राप्नोवह निश्चाद्वनिकार्याणि। दर्शोपरागश्चाद्ववत्। यनु
 नैकः श्राद्धद्वयं कुर्यात्समानं नितु च विदिति प्रवेतसो व वनेतस्माना
 निमित्तं श्राद्धविषयं संक्रांत्यमावास्यादीनि निमित्तकश्चाद्वशीनां
 देशाद्येकेनागस्तुमाणा विरायत्वात्तत्रानुष्ठानं। यद्विनु तीर्थं प्राप्तिदि
 ने वार्थिकस्यानुदायगवकार्यं। तदुक्तं कालादर्शः। प्रत्ययिकेषु वा
 लभ्ययोगेऽविहितस्य व। संपाते देवतानेदा श्राद्धयुक्ते समावरेदिति।

१८

तत्राप्यादौ तीर्थयात्रा इति पञ्चाद्वार्षिकमिति विशेषः वेकः ॥ इदं वतीर्थया
 इदं शमासानन्तरं तीर्थयात्रा वाच्यकं । अंतरातु फलैश्च याकृताकृतं
 । संवत्सरोद्दिमसिमेति । प्रागुदाहृतवचने चकारेण तीर्थयात्रा इत्यापि
 संग्रहादिदृष्ट्या ॥ इति ॥ १८ ॥ मैत्रायनीयपरिशिष्टे
 महानदीषु सर्वे सुतीर्थेषु वग्यामते । जीवस्य तापिकुर्वीत आहं पार्श्व
 एव धर्मवत् । मृतमातृकस्य तु प्रासंगिकगयाप्राप्तो प्रति संवत् ॥ प्र
 यते ॥ १९ ॥ महानदीषु सुतीर्थेषु अन्वेष्यमाणाय
 प्राप्तो सत्यायवमते हनि । प्रातः आहं सुतः कुर्यात्सितयपि वजीव
 तिति । प्रासंगिकप्राप्तो सत्याकार्यः न तद्दिश्य गन्त्यर्थः । ततश्च
 गयातिरुक्ततीर्थेषु जीवस्यितकेण वक्ष्यमाणसर्वे देशतया इका
 र्यं । गयायां तु यद्विप्रसंगाद्वा मृतमातृकं अतदा मातृपार्वणमात्रं
 कुर्यात् । अमृतमातृकस्तु न स्यात् । कात्यायनोऽस्मिन्तिरुक्तावलीकारा

दयः ॥ २० ॥ जीवस्यितक आहं विधायकवाक्यानां सुधारणया
 ज्यायामपि जीवस्यितकेण च पितृपित्रादिभ्यो वक्ष्यमाणस्य आ
 इकार्यं । एकस्मिन् आहं मृतमातृकस्यापि पितृपत्नीत्वेन मातृ आ
 इति ॥ पवित्रान्वेष्यमित्यादिवचनं मातृत्वादि रूपेण एव क्त
 याप्राप्त्यर्थं । गया आहं निबन्धवचनानि तु मृतमातृकेण पितृ आहं
 देशेन गंतव्यमित्येवं परमिसाहुः । अंतरातु यदि विजक्ताः युगपद
 तीर्थगतास्तदा एव कुर्यात् । अविजक्तास्तु युगपत् गताश्चेत
 ज्येष्ठेनैव कार्यं । एकैवाविजक्तेन कृते सर्वैस्तु तत्कृते भित्तिवचनात्
 । विधवा तु सपुत्रा च न कुर्यात् । सपुत्र्या न कर्तव्यं भर्तुः आहं कदा
 चनेति स्मरे ॥ आनुश्रयान् कार्यं न च ॥ अपुत्रापुत्रवत्सीति वच
 नान्तरा क्वचित्पुत्रवत्यापि पुत्रासंनिधाने ब्राह्मणद्वारा कारणीय

[illegible]

सदस्यं सांस्तु । तत्र मातृश्राद्धं पृथक् प्रशस्तमिति वदता कृताक
तत्त्वमुक्तं । अन्ये तु मातामह्यादि पार्वणमपि पृथगित्याहुः । पितृया
दिनवदेव संतथा द्वादशदैवतमिति । अग्निपुराणोक्तं । विकृत्या
र्थस्तथाशब्दः । मातृमातामही पार्वणेष्वप्येकं स्तदापित्रादीनां
वसपत्नीकत्वेन निर्देशः कार्यः । मातादीनां पृथक् श्राद्धं पसेनुपदि
ता कृतसहगमनास्तदा जर्त्ता बोद्धव्यस्यैवायुग्यब्राह्मणजो जनां
पिर्जो नपि नोभयोद्देशेन एक एवेति मदनपारिजातकारादयः । हेमा
द्रिप्रभृतयस्तु सांबत्सरिकमात्रं संहेव कार्यं । तीर्थादौ पृथगेवमि
त्याहुः । सपत्न्यमातृसपत्न्यपितामही सपत्न्यप्रपितामही ज्योपितीर्थ
दद्यात् । एवं सपत्न्यमाहमहे ज्योपिमातृसपत्नीनां तु पुत्रनतीनां तु
रूपया सपत्नी पुत्रोदद्यात् । एवं पितृव्यादि ज्योपिन्दुयां नञ्चैकोदिष्ट
मेव । पितृव्याभ्रातृपुत्राणामेकोदिष्टं सदैवाहृतं जातकल्पवचनतः ।

२०

अत्र मातृग्रहं समस्त मातृपरमिति हेमादिः ॥ ॥ अत्र भगिन्यै पुत्राय
स्वामिने मातुलाय वा मित्राय गुरवे आर्द्रमेको दिव्ये पार्वणमिति सुमे
तत्केयनुवचनं ॥ पितृव्या अत्र मातृणां मपुत्राणां तथैव वा मातामा
हास्या पुत्रस्य आर्द्रादिभित् वद्भवेति । तदा वक्ष्यकृत्यानुत्पत्त्या म
ननु पार्वणविधानेन ननुत्पत्त्या र्थाः अत्र च पितृमातामहर्पार्वणो नित्योऽत्र
न्यानि तु पार्वणो कोटिष्टानिकाभ्यानि । गम्यां तु मातृपार्वणमावश्यक
मिति वक्ष्यते ॥ अत्र च तत्रैव पाकः । वरुणा मधवा द्वाभ्यां आर्द्रनेतस
मेहनि तत्रैव एषाणं कृत्वा एषुकं आर्द्रानि निर्वपेत् । इत्यत्रिस्म्यते । अ
त्र च आर्द्रनेतस्मिन्नाह्मणसर्वा एषे कोटिष्टानिका र्थाणि । अतएव
वतुर्विंशतिमते । तीर्थेषु चैव सर्वेषु पाद्यमास मघा सुवा । एकस्मिन्नाह्म
णसर्वा नावादीन प्रपजयेत् । इत्युक्तं । पिंडदानं तु पद्मगेव । दैवं च सर्व
पार्वणा नानां त्रमेव । कालभेदेन तत्तस्योद्देशेन देनं वैवर्हि । तस्मान्न

२१

त्रविधानानुयोग्यं प्रतीयत इति सग्रहकारोक्तेः । यस्तु परार्थे तीर्थया
नितेनादौ तस्य आर्द्रादि आर्द्रकार्यं । पश्चात्स्वाया नामिति प्रपञ्चित हेमादौ
विधयानुवर्त पार्वणं स्वपितृपार्वणं कुर्यात् । अर्जतं प्रभृति विभ्यः स्वपि
तृभ्यस्तथैव वा विधवाकारयेष्टा । इयथा कालमंतं द्विते । नित्यातिदर्पणा
निर्वितस्मते । यस्यास्तु श्वशुरो जीवति स्वजनर्तनं तस्मिन्नामहर्पितामह
पार्वणं कृता कृता । एवं न वदेवते ॥ केचिन्मात्रादि पार्वणेन सह द्वाद
शदैवतमिह्याहुः । अपरे तु स्वमागमह्यादि पार्वणेन पंचमदैवतं । अ
न्ये तु स्वमातामह्यादि पार्वणेन सहोषादशदैवतं । एतच्च त्रयमप्युत्र
विषयमिति कवित् । जीवसितकेतुविशेषः ॥ ॥ इदं तीर्थं च संन्यस्तं
तातेयपतिते सति । येभ्य एव पिता दद्यात्तस्यो द्वादशाह्वयं सुतः । विष्णु
नाह्वयोऽपि विशेष उक्तः । पितरि जीवति पितायेषां कुमारेषां कुर्यात् ।
पितरि पितामहश्च जीवति येषां पितामहः । पितरि पितामहश्च जीवति ।
यजुर्वात्तं प्रति ॥ तस्मात्पितुरेव पित्रा दयो मात्रादये । पितामहादयश्च जीव

प्रथितम्
६२

२९

व

सितकस्यतीर्थश्चाद्देवताः। एवं बभ्रातुः पितृपत्नी। त्वेनैकोद्दिष्टमानाम
हस्यवस्वपितृभ्यश्चरत्। त्वेन॥ सवयमदिदृश्येत्तिदिदानेप्रतिपुमं
तरवतापितृपुत्रस्तस्फुलार्थमेवयातियदा तदायजमानस्यपितृपि
तामहानामिसेवेमाकारवाक्यरचनयाश्राद्धांतरं कुर्यात्। ननु तंत्रप्रसं
गावा। भिन्नाधिकारिकत्वात्। यदा मातृकपित्रार्थं गमायां या नितदाप्र
थमश्राद्धयजमानपत्नी त्वेन स्वमात्रैकोद्दिष्टमेव॥ ॥ ततो मात्रादि
पार्वणं॥ कालार्णमेतेन गमायां जीवसितकस्यश्चाद् अनधिकारात्
पितृपत्नी त्वेन श्राद्धं नास्त्येव। गयामि रिकृतीर्थेपुपितृपत्नी त्वेनैको
द्दिष्टमेव॥ ननु पार्वणं वचनाभावात्। ॥ यनु जीवेद्यादि च वर्गाद्यस्त
द्वर्तुपरिसृजेदिति तदमावास्यादिविषयो। एवं श्राद्धपिंडं श्रुत्वा
सामान्यपिंडोपि देयः। यदा ह देवलः। एकपिंडमुपादाय संस्कृत्य सवय
मादिधि। जातिवर्गस्य कृत्स्नस्य सामान्यमिति निर्वपेत्। इति वस्वमा
णमंत्रेण। सवमेतः॥ पितृवेशमताये च मातृवेशमथेव। गुरुभ्यश्च

खंधनायेवात्येवांधास्मृताः। येमेकुलेन पुत्रपिंडः पुत्रहारविवर्जिताः।
जियालोपगताश्चैवजासंधाः पंगयस्तथा। विरुपाश्रमगर्जश्च ताताहा
ताकुलेमहिमातेषां पिंडो मयाद नो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठतामिति। अत्र श्लो
कत्रयस्याप्येकमंत्रता। नाबतैव वाक्यार्थपरिसमाप्तेः। तथा। आत्र
हालोयेपितृवंशजातामानुस्तथावंशप्रयामदीयाः। वंशद्वयेस्मिन्न
मदासन्नताभ्यस्तथैवाश्रितसेवकाश्चामित्राणिसख्यः पशवश्च
वृक्षा वृष्टाश्च पृष्टाश्च कृतोपकाराः। जन्मांतरं येममसंगताश्चेते
भ्यस्वधा पिंडमहं दशमि। इति श्लोकाभ्यां पिंडांतरं देयं॥ अत्रापि पूर्वपि
वेदकमंत्रं तर्पस्येत्तेनाबतैश्चाद् कलनापंग्रसेकं न पिंडदानेनो गादिनाक
र्तुमशक्निव्याध्यादिना तावत् कालस्यानावावा संक्षेपश्राद्धं कुर्यात्। त
त्रेयं। अत्राश्राद्धं संक्षेपश्राद्धमहं करिष्यरतिसंकल्प्य। उन्पितापितामह
वतप्रेवप्रपितामहः। मातामहस्तसितामप्रमातामहकादयः। तेषापिंडो
मयाद नो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठतामिति मंत्रेणैकोद्दिष्टं दद्यात्॥ इति तीर्थ

म्या

आइविचारः ॥ अथतीर्थे अस्थिक्षेपविधिः शुभः ॥ गंगानोयेषुयस्या
 स्थिक्षिप्यते शुभकर्मणः ॥ नतस्य पुनरावृत्तिर्न लोकास्सनातनात् ॥ तत्र
 कालविशेषः ॥ अस्तंगेन गौशुक्षेपयामासमात्मिभुवः ॥ गंगायामस्थिनि
 क्षेपेन कुर्यादिति गौतमः ॥ तथा अस्थिक्षेपंगया आइं आइं वा परपक्षिकं
 प्रथमे देन कुर्वीत यद्दिनस्यास्तपिंडनं ॥ कृतेऽपि तु सपिंडेन रतियागरो तथा ॥
 अस्थिक्षेपंगया आइं आइं वा परपक्षिकं ॥ प्रथमे देन कुर्वीत कृतं यस्यार्थं
 दैहिकं ॥ यदिस्याद्भक्तिमान् सुतश्चिप्रांश्वतरं ॥ दशाहायं तरेन न दोषः दशा
 हायं तरेयस्य गंगानोये स्थिमज्जनि ॥ गंगायामराश्यादृक्कृनादृक्फलम
 वापुयादिति वचनात् ॥ पुराणं ॥ मातुः कुलं पितुः कुलं वन्यथिलानराधमः ॥
 अस्थीन्यन्यकुलोऽस्थानिनीलाबांद्वायलं वरेत् ॥ इदं वदय्यादितो भवि
 ष्यं ॥ धर्मायंतं नयने फलश्रवणात् ॥ ॥ अथ प्रकीर्णकामाः ॥ एका
 वंद्यारवेः स प्रतिव्रः कुर्याद्दिनायकं ॥ वतसो विधवे कार्याः शिवस्या
 ईश्वरसिंहे ॥ शिवं प्रदक्षिणं कुर्वेत् सोमसत्त्वेन न वरेत् ॥ सोमसत्त्वादि

परिमाणं विश्वेश्वरादौषाभावं च कारु। प्रकरोष वक्ष्यामः। नमस्कार
रथि विशेषः। अग्रेष्टु नामभागे समगमे द्विरपि वा न प्रहोम नमस्कारात्कुप्य
इति नानयो। अग्रेष्टु मवाप्रातिष्टुत्पद्यः सतः। नामभागे भवेन्नशिगदक्षि
लोत्सर्वकामदः। शिवस्य त्वग्रेपि कार्यः। पशोः पशुपतेरग्रे दंडं वसति तोनु
विपतंति पातकात्सर्वे नोत्तिष्ठंति नरासहेति वचनात्।। पानोऽथ्यम
नं फलं तोयं शिवत्वं न स्पशेत्कृत्वा। लंघयेन्नैनं निमिर्लंघ्यैः सर्ववि
निक्षिपेत्।। पानेन। ब्रह्मांगल्यनविप्रैर्यो वैष्णोर्वं च प्रदापयेत्। रुद्रो
गल्यमग्नौ च दहेत्सर्वं तत्क्षणतः। अन्येभ्यस्त्यथ देवेभ्यो यत्तद्दीने
पुनः क्षिपेत्। विप्रैर्यस्त्यथ न द्रव्यमात्रं यो यन्निवेदितं। ब्राह्मणेभ्य
स्तुतद्द्रव्यं गणशादिनिवेदितं। विश्वेश्वरादौ त्वपवादं वक्ष्यामः। महा
दानानि येषां गृह्णति हान दुर्बलाः। वृक्षास्ते हित्तुरपेण जायंते वृक्ष
राक्षसाः। अथ वेत्सुति गृह्णति द्रव्यं त्वणादुत्तिक्रमति। दशोशमजिनं

धादेवं धमे विहीयते । देवकः । ननदी पुनरी प्रया एते पुनरपनीता । स्कां देव्या
 नका नेयतीर्थेषु तप्यतो जाकनी जलैः । सदा मार्गगामिनी यदा सरस्वती यति
 रिकानदी आपतति तदा परपारं स्नानादिकं कार्यं । सरस्वत्या स्त्वर्च्य कृतीरे ।
 तदुक्तं । मार्गे तानदी प्राप्नोत तत्र स्नानादिपारतः । अर्वागे व सरस्वत्या ई वैश्व १५
 र्गगतो विधिः । यत्र त्वर्च्य कृतीरे देव विशेषः । सरस्वत्या परपारे वानीर्थ
 विशेषस्तत्रोक्त्यमानादरेण विशिष्टतीर्थ एव सर्वकर्तव्ये । नारदी
 येः । यच्छूदेणा र्वितं लिंगं विष्णुं वा प्रणम्य नमः । ननस्पति किं ह्यस्ति ति
 प्रायश्चित्तायुता सरमिति । योषिद्भिः पतिनां लिंगं दृष्ट्वादि स्मृत्येते
 र्दं वेदानीतं प्रतिष्ठापितविषयो । ननु पुरासिद्धं विषयं तथा । वप
 नं मेघुनं तीर्थं नर्मजं निर्मलीपतिः । आर्द्रं वसप्रमानासादूर्ध्वं वा न्य
 त्रवेदवित । आर्द्रं । आर्द्रं नोजने । तथा न देवः पर्वताग्रे पुनरेवोत्प्लुसन्नमि
 देवश्चिदानंदमयो नृत्तिहास्यं ननभ्यते । इति तीर्थसाधारणविधिः ॥ १॥

॥ अथ प्रयागप्रकरणं ॥ इह त्रिस्थलीयात्रा महं करिष्ये
 इति सामान्यतो वा प्रयागादि यात्रा महं करिष्येति विशेषतो वा युग
 पत्संकल्पेन द्यते । एकप्रयोगविधेरभावात् । किं त्वंतिममवतीर्थ
 मुद्दिश्य संकल्पः कार्यः । आंतरात्तिकं तु सर्वं नुमासांगिकं । अतो ई
 तीर्थफलं तस्येति ववनात् । यात्रायाः अर्द्धफलं स्नान आर्द्रादेवस्त
 पूर्णं । यद्वा दाक्षिणात्येनादौ प्रयागमात्रे वतमात्रसंकल्पे पूर्वकं
 कार्माततः प्रयागे काशीयात्रा संकल्पः । काश्यांगयायाः । तत्र न
 तन्नद्यात्रा फलं पूर्णं भवसेव । किंतु । दूरस्थसमीपस्थकर्तृकया
 त्रायामिव योजनतारतम्येन प्रयासतारतम्यफलतारतम्येनोध्यते ॥
 अथ मुञ्जनविचारः । तत्र विभवानां साधारणविधावेव मुञ्जनमुक्तं
 सध्वानां विशेषः । विद्वद्भिर्पुण्यस्त्रीणां नेष्यत केशवापनो । सव
 केरा न्यमुद्धृष्टे दयदं गुलद्वयो । तीर्थदिषु सज्जतां स्यादेवं

केशवायनेमिति वचनम् ॥ प्रयागे सनत् कारणा सर्वकेशसमुच्चयास्त
 श्रोगुलशेदनमात्रं कार्यमिति दिवोदासीये ॥ अनेन समस्तमेव वच
 गामाहुः ॥ नत्वा कर्तुं मुंडनं वापवासश्चेति सामान्यवचनम् ॥ तीर्थीत
 रेतुशिष्टावाराजान्न कार्यमिति वदंति ॥ इदं च प्रयागमुंडनं
 योजनत्रयाधिके देशगते कार्यम् ॥ एकप्रयोगानामेकदेशत्वं
 स्पेकादशोधनाच्च ॥ प्रत्यहं संकल्पमंत्रपात्रम् ॥ मकरस्थेरवौ माघे
 गोविंदा न्युत्तमाध्वम् ॥ स्नानेनानेमे देवयथोत्पलदोनवेति ॥
 अथ प्रयोगाणां प्रवाराः ॥ दुष्कृतोऽपि दुःखारोत्रहृत्पादिया
 तकी ॥ हरिं ध्यात्वा त्यजन्देहं प्रयागे मुक्तिमाप्नुवन् ॥ इति नाना
 पुराणवचनश्रवणैः प्रयागे मरणं नाना फलार्थत्वेन वविधीयते
 ॥ मोक्षार्थत्वे च श्रुतिरपि ॥ सितसितेत्यादिकाः ॥ अत्रैकचित् ॥ प्र
 यागमरणं न सर्वसाधारणम् ॥ राक्षसाश्च त्रियावैश्याश्च सजाश्च नरी

धमाः ॥ एतेत्यजेयः प्राणान्येव र्जयित्वा हि जंनय ॥ पतितो ब्राह्मणस्त
 त्रब्रह्महायात्महात्रवेदिति ॥ ब्राह्मणस्य निषिद्धत्वादिसाहुः ॥ तन्नू
 कवाक्यस्य निर्मलत्वादुपेक्ष्यम् ॥ अत्र च यथाशक्तिसर्वप्रायश्चित्तं कृ
 त्वा ॥ स्वीयं श्राद्धादिकार्यं भावे जीवद्वा इदं च पिंडांतो निर्वर्त्य कृतोप
 वासः परेऽङ्गि फलोक्तेरवपूर्वकं संकल्प्य विष्णुं ध्यायन् जलप्रवेशादि
 कुर्यादिति संक्षेपः ॥ एवं व्रतानां त्रिरात्रमेवाशौचं सर्ववर्णसाधारणं
 ननु दशरात्रादि ॥ ननु क्लृप्ताश्चौचस्याग्रहंतेषामिति ॥ आत्मानं चा
 नयेद्यस्तु भूग्वन्यनशानां बुभिः ॥ तस्य त्रिरात्रमाशौचं द्वितीयेत्यस्य
 संवयः ॥ ततीयेतदकंदलाचतुर्थे श्राद्धमाचरेदिति ॥ श्राद्धं एकदशा
 हिकं ॥ पुत्रस्यापि ग्रहमेव ॥ अविशेषादिति दिवोदासीये ॥ इदानीं
 तु सपिंडाद्याः सर्वयिनिनुसाहाद्येर्मेवाचरेति ॥ यमुना स्नानेन यविजो
 यः ॥ ॥ आदित्यदुहित ईवियमज्येष्ठे यशस्विनि ॥ त्रैलोक्यवदितपुरेण

पापमेयमुनेहर॥ इत्युक्त्वावनियम्यादौ उन्मन्यान्मन्यज्जितः॥ नर्पयेन्न
 यमं वार्जिर्नाभिमात्रेजले स्थितः॥ यमाय धर्म रानाय मरुवे रानकषे य
 वा॥ वैवस्वताय कालाय सर्वज्जतनयाय च॥ ओतुं वराय दध्नाय नीला
 यपरमेष्ठिने॥ रुकोदराय विजयत्रिभुवनाय वै नमः॥ देवतर्पणवद् दद्या
 त्तुर्दशजलं जलीन॥ इति पात्रे॥ इति प्रयागप्रकाशः॥ ॥ अथ का
 र्तीयपात्रं लोके॥ जन्मांतरसहस्रेणायसायै पूर्वसंविता॥ अवि
 मुक्तं प्रविष्टस्य तत्सर्वं जतिस्तयमिति॥ नयामे रूपां दस्मात्त्रोपिराशिः
 पापस्य कर्मणः॥ अविमुक्तं समासाद्य तत्क्षणाद् जतिस्तयमिति॥ अ
 त्रपारं ध्वजतिरिक्तसकलकर्मस्यैवोद्यमः॥ अत्र काशी प्रवेशादेत
 आत्मा जितमेव पापं रक्षति॥ तत्तीर्थस्नानादिनां तु प्राग्भावीयपापस्त
 य इति केचित्॥ अन्ये तु॥ ॥ प्रशादविलज्जन्मीयपापनाशः॥ स्नाना
 दिनमुत्तद्वासनानि रतिरित्याहुः॥ अपरे तु प्रवेशादशेषमेव पापं न

श्रुतिः॥ तत्तीर्थस्नानादिना तु काश्चात्सु सन्नातां पापानां निवृत्तिः॥ न वनेषा
 मपि लिंगशरीरस्य काशी प्रवेशात्॥ सकलपापनिवृत्तिं कार्यतेति वाच्यं
 पाण्डित्यगधिकरणन्यायेन यतो विधिनिबधे पुमनुव्याणामधिक्रि
 या॥ अतः पशुपिशाचाद्यधर्माधर्मोत्तरामता इति पद्मपुराणाद्वमनु
 व्याधिकारिकत्वात् सास्त्रस्य लिंगशरीरपापनाशासंभवात्॥ अतस्तत्ती
 र्थस्नानादेकद्व्यदिजन्मीयपापनाशवन्नानिकार्युत्पन्नविषयाणि॥
 अन्ये तु गमनादौ प्रत्येकं सर्वपापनाशोऽपि प्रवेशाद्यज्जातीयं सर्वपापं
 नष्टं विनाया समेव स्नानादिना नश्यतीत्याहुः॥ काशीं खंडे द्विपंचाशे
 ध्याये॥ ॥ ज्येष्ठशुक्लप्रतिपदादृशम्पावधिं ज्ञात्वा दशाश्वमेधे स्नाना
 मुक्तं॥ ज्येष्ठमाससिते पक्षे प्राप्य प्रतिपदं तिथिं॥ दशाश्वमेधे स्नानात्
 मुक्तं॥ जन्मपातकैः॥ ज्येष्ठशुक्लद्वितीयायां स्नानात् कारुद्रसरोवरे॥ जन्मद्व
 यकृते पापं तत्क्षणादेव नश्यति॥ एवं सर्वा सुतिथिषु कर्मस्नायी नरोत्तमः॥

२६

आरुक्पक्षदशमीं प्रतिजन्माद्यमुत्सजेत् ॥ निधिंदराहरो प्राप्य द
 राजन्मावहरिणी ॥ दशाश्वमेधिके स्नातो यामी पश्यन्तयातना ॥
 त्रिगंदशाश्वमेधेनैशं दृष्ट्वा दशहरातिथौ ॥ दशजन्माजितैः पा
 पैस्तप्यन्तेनात्र संशयः ॥ स्नातो दशहरायां यः पूजयेद्दिगमुत्तमं ॥
 नत्पादशाश्वमेधेन नतं गर्भदशास्पृशत् ॥ ज्येष्ठमासि सिते पक्षे
 स्नात्वा रुद्रसरेत् ॥ कुर्वेद्वावर्षिकीं यात्रां न विघ्नैरभिजयते ॥ द
 शाश्वमेधावचर्यैर्यत्कलं सम्प्राप्यते ॥ दशाश्वमेधेन तन्मन
 स्नात्वा दशहरातिथौ ॥ स्वर्धुन्याः पश्चिमे तीरे नत्वा दशहरेश्वरे ॥
 नदुर्दृशामवाप्नोति पुमान् पुण्यतमः क्वचित् ॥ इति ॥ ॥ इति कारा
 प्रकरणं ॥ अथ गयाश्राद्धं करणं ॥ ॥ तत्र गयाश्राद्धं अधिकारिणः
 प्रथमं कां देवज्ञेयाः विशेषस्तः ॥ पुत्रेषु विद्यमानेषु नान्यैका
 र्यस्त्वधामित्यस्यापवादः ॥ आत्मजो वा न्यजो वा पि गयाकूपय

रातदा ॥ यन्नाप्रापानयेत्पितुं तेन ये दृष्ट्वा शश्वते ॥ सन्यासिना तु
 श्राद्धस्थले पुदंडं स्पर्शनमात्रं कार्यं ॥ ननु श्राद्धतर्पणादि ॥ तदुक्तं
 नायकीये ॥ दंडं प्रदर्शयेद्दिक्षुः पितृभिः सह मुच्यते ॥ स्पृष्टुं तर्ज
 वितल्लयार्थं स्पर्शयित्वा तर्जयित्वा ॥ दंडं स्पृष्ट्वा विष्णुपदे पितृभिः सह मु
 च्यते ॥ स्पृष्टुं तर्जवितल्लयार्थं स्पर्शयित्वा तर्जयित्वा ॥ तथा गयायां
 मुंडे वक्रपेयं पवते तथा ॥ दंडं प्रदर्शयेद्दिक्षुः पितृभिः सह मुच्यते ॥ ॥
 अथ गयाश्राद्धं केविद्दिशेषमाहुः हेमाद्रौ ॥ महालय गयाश्राद्धं
 व्रीतिश्राद्धं तथैव ॥ सपिंडी करणश्राद्धं नृपे सितसक्तकमित्या
 भिन्नवर्णानिषेधः ॥ अन्तर्मध्ये गयाश्राद्धं करणश्राद्धं प्राप्ताविवर्मा
 सिकान्यपरुष्यन्वा गयाश्राद्धं कुर्यादिति क्वचित् ॥ तत्र मन्त्रा मयं ॥
 महापातकविषये तु विशेषो ब्रह्मउत्तरः ॥ क्रियते यतितानां वग
 ने संवसरं क्वचित् ॥ दशधर्मप्रधानत्वाद्गयाकूपे स्ववधुभिः ॥ संग्रहः ॥

महालयगेगयाश्चादे मातापित्रोर्मतेहनि॥ सुतो द्रोहोपि कुर्वीतपिंडनि
 वृणुते॥ गयाश्चाद्वनित्यं॥ १॥ गयायपिंडदानेनपितृणामनु
 णान्वेदित्यादिवचने॥ ब्राह्मणस्यसोमविद्याप्रजमरणवाक्येनसंयो
 गादिनिवाष्टन्यायाच्च॥ अतएवकोर्म॥ गयाभिगमनेकनृपे॥ शक्तो
 पिनगच्छति॥ शोबंतिपितरस्तस्यनृयावास्यपरिग्रमश्नति॥ ॥ तस्मा
 द्गयाकृत्यंनित्यंपुत्रस्य॥ ॥ अतोयथाशक्त्याप्यनुष्ठेयं॥ त
 त्रापिसकृत्करणमेवनित्यं॥ तावतेवशास्त्रार्थसिद्धे॥ आहृत्तिवो
 धकवीप्साघ्ननावच्च॥ बानुमस्तिवत्॥ पुनःकरणेनफलमधिकं॥
 तद्देव॥ ॥ तस्मादमुक्तेपित्रादौनरकोद्गारादियथायथंफ
 लं॥ काशीमरणादिनामुक्तुतस्मिन्कर्तृगतप्रत्यजानएवफले
 नवतीतिसिद्धं॥ प्रतिग्रहादुपाहृतः संतुष्टोयेनकननिव॥ अहंका
 रविमुक्तश्चसतीर्थफलमुपैष्य॥ मञ्जुते॥ पात्रे॥ ॥ नतीर्थप्रति

गङ्गायाः आणोः कंठगतैरपि॥ अपिकामातुरोजंठुरेकोरक्षतिमा
 तरं॥ तीर्थप्रतिग्रहोयस्तृतीर्थविक्रयएवसः॥ विक्रीतायां तुगंगाया
 यांतुविक्रीतंस्याज्जनार्दनः॥ जनार्दनेतुविक्रीतेविक्रीतंभुवनत्रयं॥
 यत्तुलोभ्यादिजः क्षेत्रेप्रतिग्रहंरुचिर्नवेत्॥ नैवतस्यपरलोकोनायं
 न लोकोदरात्मनः॥ ॥ प्रव्राह्मणमवधिंरुतायावद्वस्त
 वतुष्टयं॥ तत्रनारायणः स्वामीनान्यः स्वामीकदाचन॥ तत्रनाप्र
 तिगङ्गायाः आणोः कंठगतैरपि॥ दानधर्मैः भाड्यश्रुतुर्द्वयोया
 वदाक्रमतेजलं॥ तावद्द्वर्जविजानीयात्तद्वर्धतेरमुच्यते॥ ब्राह्मणः॥
 साईहस्तशतंयावद्वर्जतत्तीरमुच्यते॥ स्कादे॥ तीराद्व्यतिमात्र
 तुपरितः क्षेत्रमुच्यते॥ अत्रदानंजपोहोमोगंगायांनान्नसंशयः॥
 तदयोः प्रत्येकक्रोशद्वयारव्यगंगायांक्षेत्रमन्यत्रानुक्तेनाप्रविष्ट
 वि॥

